

A MAGYAR KAMARAI LEVÉLTÁR SZERVEZÉSE A XVIII. SZÁZADBAN.

A magyarországi központi kormányzás szervezete a török hódoltság megszűnte után III. KÁROLYnak eddig még nem eléggé méltatott érdeme. Új kormányzások kezdik meg alatta működésüket, a régiéket meg új szervezetet nyernek; így a pénzügyi kormányzások, a kamara is, melynek 1720 május 16. ad a király új utasítást, rendezvén hivatalnoki státusát is.¹ Az új hivatali utasításban jut először kifejezésre azon óhajlás, hogy a kamara kebelében annak régi irataiból a fiskus érdekeinek védelmére levéltárat létesítsenek: «Mivel tudomásunkra jutott — írja a király az utasításban — hogy a kamara irattárában számos az államot érdeklő, valamint egyesek és a kincstár jogait érintő iratok vannak, melyek ott portól ellepve és oly rendetlen állapotban hevernek, hogy a legtöbbször még a tartalma is ismeretlen: azért is szükségesnek tartunk valakit, ki az ország régi történetében jártas és alkotmányát ismeri, levéltárnoki címmel oda kinevezni, segédet adván melléje,² ha tehát valaki folyamodik ez állásra, kinek a megkívánt képességei megvannak, ezer forint fizetéssel neki adjuk e hivaltat».

Ily határozott királyi óhajra ma a hivaltat azonnal szerveznék és az új levéltárnoki állást betöltenék. Nem úgy akkor, mikor még az ily hivatalok betöltése attól függött — akadt-e alkalmas egyén, ki pályázat hirdetése nélkül az állásra való kinevezését kérte. A magyar kamara, melyet egyéb reformok amúgyis igénybe vet-

¹ Közös pénzügyi levéltár. Hung. 1720. május 16.

² Hinc necessarium esse videtur quempiam in antiquitatibus et constitutionibus historiisque regni versatum virum cum ipsi adjungendo coadjutore sub titulo archivarii eo constitui.

tek, tudomásul vette a legfelsőbb helyről jövő óhajt és — várt, míg valaki folyamodik az állásra. Csaknem két évtized alatt egy lépés sem történt, hogy a kamara régi iratait rendezzék és a király kívánságának eleget tegyenek. 1726-ban folyamodott ugyan PODHRADCZKY György, ki előbb Szeged városa jegyzői tisztét viselte, a levéltárnoki hivatalért és a kamara fel is terjesztette a segédlevéltárnoki állásra; de mielőtt a király elintézte volna a felterjesztést, PODHRADCZKY visszalépett, mert időközben más alkalmazást nyert.¹ Ettől kezdve hosszú ideig nem akadt senki, aki az új állásra igényt emelt volna. A bécsi hatóságok sem sürgették az állás szervezését. III. KÁROLY uralkodása alatt a pénzügyi helyzet a számos háború folytán annyira megrosszabbodott, hogy új állások szervezésére, a magyar kamarai jövedelmek megterhelésére nem gondolhattak.

1736-ban akadt az első pályázó, kit képzettsége és hajlamai egyaránt hivatottá tettek arra, hogy a kamara levéltárának rendbehozását megkezdje. Midőn ez esztendőben a magyar kamara felterjesztést tesz a királynak a kamarai regisztrator állásának betöltése tárgyában, a hat folyamodó között RAJCSÁNYI Ádám nevével is találkozunk; a kamara ugyan az eddigi alregisztrator kinevezését ajánlja, de emlékezteti a királyt arra, hogy régi óhajtása, a levéltár szervezése most kivihető volna, mert RAJCSÁNYI nagyon alkalmas volna e munka elvégzésére. A jogi és politikai tudományokban jártas, több nyelvet tud, vannak paleografiai ismeretei, sőt már gyakorlati ismereteket is szerzett, amennyiben a kamara értesülése szerint a pannonhalmi levéltárat rendezte. Azt javasolják, nevezze ki a király RAJCSÁNYIT levéltárnokká egyelőre 500 frt fizetéssel, melyet, hat beválik az új állásban, emelhetnek.²

A bécsi udvari kamara, mely ez időben közvetítő hatóság volt a király és a magyar kamara között, az utóbbival ellentétes álláspontot foglalt el. RAJCSÁNYI kinevezését nem ajánlotta, hisz a magyar kamara maga sem bizik képességében, midőn csak 500 frt

¹ U. o. Hung. 1737. május 31.

² U. o.

fizetést hoz javaslatba, mindaddig, míg meggyőződnek képességeiről és csupán a kérelmező állításai után indul. Úgy látszik azonban, az udvari kamara RAJCSÁNYINAK nem tehetségében, hanem megbízhatóságában kételkedett. Valami ellensége illetékes helyen besúghatta, hogy RAJCSÁNYINAK másokkal szemben is vannak kötelességei, hogy érdekelt ember, kire nem lehet bízni a kamara levéltárát, mert esetleg mások és nem a kincstár anyagi érdekeit mozdítaná elő. «Inkább ne legyen levéltárnok — írja az udvari kamara — minthogy a levéltárat kitegyék annak a veszélynek, hogy az okleveleket elhordják». Szerinte a magyar kamara régi iratai a regisztraturában eddig is kellő rendben voltak, a rend fenntartására pedig elég lesz, ha a kamara elnöke egyet megbiz a tanácsosok közül, hogy az időnként megvizsgálja a regisztraturát.

A király az udvari kamara javaslatát fogadta el és utasította a magyar kamarát, hogy terjesszen fel hármat a tanácsosok sorából, kik közül egyet meg fog bízni a levéltár igazgatásával. Meg van győződve, hogy a magyar kamara úgy van szervezve, hogy könnyen fognak alkalmas tanácsost találni. Főleg a pénzügyi helyzetet hozza fel, mint amely megakadályozza új levéltárnoki állás szervezését.¹

A levéltár felállítását tehát újból az elodázás veszélye fenyegette, a magyar kamara azonban nem nyugodhatott meg abban, hogy azon fontos finaciális érdekek, melyek a levéltár szervezésétől függttek, háttérbe szoruljanak. Megfelelt ugyan a király utasításának és felterjesztette azokat a tanácsosokat, kiket a levéltár felügyeletére alkalmasoknak tartott, de egyszersmind pártolólág mellékelte RAJCSÁNYI újabb kérvényét, melyben az egyenesen levéltárnoki, nem a regisztratori állásért folyamodott. Kérvényében főkép paleografiai és történelmi ismereteire hivatkozik, nem azért, mintha ezzel bizonyos tudományos követelményeknek meg tudna felelni, melyeket manapság támasztanak egy levéltárnokkal szemben, hanem hogy meggyőzze a kamarát, hogy kinevezése nagy anyagi haszonnal fog járni a fiskus javára. A régi írásk tanulmányozására, mint írja, sok időt fordított és nem sikertelenül.

¹ U. o.

Oly oklevelekből, melyek írása már csaknem teljesen feledésbe ment, számos család rokoni összeköttetéseire vetett világot és ezzel oly birtokjogokat, igényeket derített ki, melyek különben örökké el lettek volna temetve régi, olvashatatlan írásokba. Genealogiai tanulmányait közzé is tette.¹

Az udvari kamara újból fontolóra vette a kérdést és egy kebelbeli bizottságra bizta RAJCSÁNYI folyamodása és a magyar kamara javaslata megvitatását. A kérdés az volt, meghagyják-e a régi iratokat továbbra is a regisztratura kezelésében és csupán a tanácsosok közül bízzanak meg egyet annak ellenőrzésével, hogy a regisztratura rendben tartja-e azokat, avagy a regisztratura régi irataiból levéltárat szervezzenek-e és élére szakembert, levéltárnokot, állítsanak. Abban mindannyian megegyeztek, hogy akár felügyelőt, akár levéltárost neveznek ki, oly egyénre kell esni választásuknak, ki a *magyar történelmet, jogot és a genealogiát alaposan ismeri*, mert különben több rendetlenséget okozna a régi iratok között, mint amennyi hasznot hajtana.

A pusztá felügyelet szervezése mellett csak az szólt, hogy a levéltár a regisztraturán belül tulajdonképen rendben volt — amennyiben valószínűleg a regisztratura számaival ellátva röviden lajstromozva volt — és hogy ily módon megtakarították volna a levéltárnok fizetését. A bizottság véleménye szerint azonban: «Más az iratokat rendben megőrizni és más tudni, mi van az aktákban. Az elsőt egy regisztrator is elvégezheti, de nem az utóbbit, mert ehhez törvény- és nyelvismeretek, paleografiai készség (antiquarum scripturarum legendi peritia) történeti és genealogiai tudás szükségesek», ezekkel pedig nemcsak egy regisztrator nem rendelkezik, hanem a kamarai tanácsosok közül sem senki. Ha tehát nem neveznének ki szakértő levéltárnokot, a kincstárt a perekben sok kár érhetné. A levéltárnok fizetését nem kell sajnálni, százszorosán megtérül az abból a haszonból, melyet a kinevezendő új állásában fog hozni a kincstárnak.

RAJCSÁNYI személyét illetőleg egészen megváltozott az udvari

¹ Hung. 1738. okt. 21.

kamara nézete. Az, aki őt érdekeltséggel vádolta, később önként beismerte, hogy tulajdonképen semmi terhelőt sem tud róla. Azzal szolgáltatott neki elégtételt, hogy most mint a legalkalmasabb személyt ajánlják a királynak «pro archivario Hungarico» és 800 forint fizetést kérnek neki, hisz ESZTERHÁZI herceg hajlandó volna őt 1000 frt fizetéssel megtenni levéltárnokává. Oly kitűnő férfiút, mint RAJCSÁNYI, okvetlenül meg kell nyerni a kincstár számára.¹

Az első kamarai levéltárnokot RAJCSÁNYI személyében 1738 okt. 21-én nevezte ki a király. Ő volt nemcsak Magyarország első állami szolgálatban álló levéltárnoka, hanem az egész HABSBURG-monarchiáé is. A bécsi udvari kamarának ekkor még csak regisztratúrája volt, mely a legrégebbi iratokat is kezelte, levéltárnoka külön működési körrel azonban még nem volt. Hogy mi volt kinevezésének célja, legjobban hivatali utasításából tűnik ki. Eszerint esküt kell tennie, hogy a kamara levéltárában levő, különösen a régi iratokat kikutatja és átolvassa, hogy a kincstár jogainak nyomára jöjjön és annak minél nagyobb anyagi hasznot biztosítson.² A cél tehát tisztán pénzügyi volt: a kincstárt minél több birtokhoz akarták juttatni, melyet egyes családok megokolatlanul rokonság vagy egyéb jog címén lefoglaltak maguknak. Tudjuk, hogy a korona joga az örökösök nélkül elhaltak birtokaira és az ősiség mennyi perre szolgáltatott anyagot. Az első levéltárnoknak a hivatása volt a birtokok visszaperlésére az okleveles alapot szolgáltatni.

A király az új hivatal felállításáról 1738 november havában értesíti a magyar kamarát, különösen kiemelve, mi teszi szükségessé az új állás szervezését a regisztratúra mellett. «A levéltárnok feladata különbözik a regisztrátor hivatalától, a regisztrátor ugyanis a folyó és az újabb aktákat tartozik kellő rendben tartani, a levéltárnok ellenben a régieket átkutatni és azt, ami a közjő vagy a kincstár hasznára található bennük, feldolgozni». A király utasította a kamarát, hogy dolgozzanak ki külön instrukciót a levéltárnok számára, hogy állása el legyen választva a regisztratú-

¹ Hung. 1738. okt. 21.

² 1738. nov. 14. — Hung. 1755. okt. 23.

rától. Gondoskodjanak arról is, hogy a levéltárnoknak külön hivatali helyisége legyen.¹

A magyar kamara az instrukcióban szabályozza az új levéltárnoknak a regisztraturához való viszonyát: a kutatásaihoz szükséges aktákat a regisztraturából csak elismervények ellenében kapja meg. Az iratokat nem szabad hivatalos helyiségén kívül használnia. Kötelezik szigorú titoktartásra, nehogy közlékenysége révén a kincstárra kár háramoljék. Működése eredményéről időről-időre a kamarai elnöknek vagy helyettesének jelentést kell tennie.²

Az instrukció csak ideiglenes volt. Levéltár szervezéséről nem lehetett egyelőre szó, mert a kamara pozsonyi házában nem voltak megfelelő helyiségek. Az udvari kamara a pozsonyi épületre emelet építését rendelte el, melyben négy szoba szolgált volna a levéltár céljaira. Míg az építkezést befejezik, ideiglenesen egy szobát engedtek át az új levéltárnoknak.³ Az udvari kamara szemében fődolog volt, hogy RAJCSÁNYI minél előbb megkezdje működését, melyhez nagy reményeket fűztek.

Az új levéltárnok, úgy látszik, megfelelt a belé helyezett bizalomnak. 1743-ban «propter benemerita» kamarai tanácsossá nevezte ki a királynő «cum voto et sessione», de a tanácsosi fizetés nélkül.⁴ Szorgalmas munkája eredményét ma is látjuk azon 16 folio-kötetben, melyeket 1750-ben maga vitt fel a királynő rendeletére az udvari kamarának Bécsbe és amelyek ma is annak levéltárában őriztetnek. E kötetek kivonatok a libri regii és az oklevelekből különböző szempontok: a családok, birtokok, falvak stb. nevei szerint, a magvaszakadt családok neveinek, az egyháziaknak tett adományok összeállítása, a BÁTORI-, alsó-lindvai BÁNFFY-, ROZGONYI- és POGÁNY-családok okleveleinek kivonatai stb.⁵ Miután a királynő meggyőződött RAJCSÁNYI hivatalos buzgalmáról, úgy látszik, mintegy jutalmul a likavai és hradeki kamarai ura-

¹ Hung. 1738. nov. 27.

² 1738. nov. 14. Hung. 1755. okt. 23.

³ Hung. 1739. júl. 27.

⁴ U. o. 1743. febr. 27.

⁵ Hung. 1755. okt. 28.

dalmak adminisztrátorává nevezte ki, honnan 1753-ban visszahívták kamarai tanácsosnak. Ez állásban halt meg 1766-ban.¹

Szinte csodálkoznunk kell, hogy RAJCSÁNYIT szorgalma és buzgósa dacára elvonták a levéltári szolgálattól. MÁRIA TERÉZIA új emberre akarta bízni a levéltárat, aki bizalmát a legteljesebb mértékben élvezte. Míg, mint láttuk, III. KÁROLY a levéltárnoki állás szervezésénél csak finánciális célokat tartott szem előtt, addig leánya politikai szempontból is iparkodott az állami levéltáraknak minél biztosabb szervezetet adni. Ő létesítette a HABSBURG-monarchia hatalmas központi levéltárát, a Titkos Házi Udvari és Állami Levéltárat, mely egyesítendő volt mindazt, ami az uralkodó család történetére, az országok megszerzésére, a külső politikára és az egyes országok belső szervezetére vonatkozik. Nagyon tetszetős a feltevés, hogy a végeredményben a királynő az új levéltárban összegyűjtött okmányokkal különböző országaira való jogát akarta bizonyítani.²

Az új levéltár anyagának összegyűjtése céljából ROSENTHAL, az első levéltárnok 1749—1753-ban kutatta át az egyes országok levéltárait. 1754 januárban nevezi ki a királynő dr. RIBITS Rudólf Györgyöt a magyar udvari kamarához tanácsossá, megbízván őt a levéltár rendezésével.³ Hogy a kinevezés az újonnan felállítandó bécsi levéltár érdekében is történt, kitűnik azon jelentésből, melyet a bécsi udvari kamara terjesztett a királynő elé akkor, midőn a magyar kamara a RIBITSnek adandó hivatali utasítást jóváhagyás végett felküldte. A bécsi kamara nincs megelégedve a tervezettel, mivel RIBITSnek nem biztosítja a legteljesebb szabadságot, amire szüksége volna, «hogy a levéltárat az eddiginél nagyobb rendbe hozza». Miért feküdt azonban a királynőnek és a bécsi kamarának annyira a szíven a levéltár rendezése, az a továbbiakból tűnik ki. Minthogy, amint az a magyar udvari kamara instrukció-tervezetéből is kitűnik, a kamara regisztraturájában sok régi és újabb okmány van, melyek nem a fiskus jogaira vonatkoznak,

¹ Hung. Cam. Fasc. 12. 1766. okt. — 80.

² G. Wolf, Geschichte der k. k. Archive in Wien. Wien, 1871. 25. sköv.

³ Hung. 1755. jún. 5.

hanem politikai természetűek (statum regni publicum tangentia acta), ú. m.: diplomák, szövetséglevelek, békeszerződések stb. és mivel ezek a fejedelmet és utódait illetik, megfontolandó, vajjon tovább is a magyar udvari kamara levéltárában hagyják-e azokat, vagy felhozzák az udvarba — mindenesetre az új titkos levéltárra gondoltak. «Lehetnek oly sok irat között veszélyes iratok is», miért is azt javasolják, hogy adjanak RIBRTSnek *titkos utasítást*, hogy az ilyen iratokat gyűjtse össze, zárja el, tartalmukat ne közölje senkivel, készítse el kivonatukat és terjessze azt fel a *bécsi* udvari kamara elnöke útján a királynőnek és várja a további utasításokat az udvartól.¹

Egy másik ügy is megkívánta, hogy teljesen az udvar számára hallgató levéltárnok legyen Pozsonyban. Az 1723:XLV. cikkben elhatározták a rendek, hogy Országos Levéltárat szerveznek, mely határozatukat 1729-ben megújították. (XIII. t.-c.) Több mint három évtized mult el, míg a határozat végrehajtására az első lépést megtették. Gróf BATTHYÁNYI Lajos nádoré a kezds érdeme. Felterjesztésére 1755-ben a királyné utasította ugyan a pozsonyi kamarát és a szepesi kamarai igazgatóságot, hogy az ország jogait érintő okmányokat adják át a nádornak, de a kiválogatással RIBRTS-et bizta meg, kinek el kell készíteni az átadandók kivonatát. A magyar udvari kamarának azután mellékelni kell a véleményét, az elenchust felterjeszteni és addig nem szabad egy darabot sem kiadnia, míg a királynő elhatározását nem vette.² Mit tehetett volna azonban a magyar kamara, ha RIBRTS eltitkolja előtte a fontosabb okmányokat?

Az udvar, bár látszólag jó arcot csinált az új Országos Levéltár alapításához, alig leplezhető féltékenységgel kísért minden lépést, mely a cél megvalósításához közelebb vezetett, mert a rendi hatalom újabb megerősödését láthatta benne. Egy leiratban pl. kemény hangon felelősségre vonja a kamarát, hogyan mertek kamarai tanácsosok részt venni az új levéltár érdekében tartott

¹ 1755. okt. 7. — Hung. 1755. okt. 23.

² Hung. 1755. jún. 5.

értekezleten és utasítja a kamarát, tétessen az illetőkkel jelentést, figyelmeztetvén őket, hogy máskor óvakodjanak ily bizottságok ülésén megjelenni.¹

A két bűnös tanácsos, B. VAY László és RAJCSÁNYI Ádám jelentését azért tartjuk érdemesnek közölni, mert ebből a mai Országos Levéltár egyik fontos részének, a Régi Országos Levéltárnak alapításáról nyerünk felvilágosítást. A nádor 1755 június 5-én meghívta őket egy értekezletre, mely ugyanaznap volt tartandó, anélkül, hogy értesítette volna őket annak tárgyáról. Megjelentek a nádor elnöklete alatt a primás, az országbíró, ILLÉSHÁZY József, PÁLFFY Károly, BALASSA Pál, KEGLEVICS József, ERDŐDY Antal és Miklós grófok, báró VAY László, BARINAY László, JESZENÁK János és RAJCSÁNYI Ádám. A nádor ékes szóval ismertette az értekezlet célját, felolvastatta a királynőhöz intézett felterjesztését az Országos Levéltár felállítása ügyében és a királynő kegyes válaszát. Ezután hangoztatván a cél hazafiasságát, felszólította a primást, vesse latba az egyes egyházmegyékben befolyását, hogy az Országos Levéltárat illető iratokat gyűjtsék össze és lajstromozzák. Majd a grófokhoz fordult, kérve őket, hogy amennyiben elődjeik között nádorok voltak és hivataluk viselésére vonatkozó iratok maradtak örököseiknél, «pro more illorum temporum», adják át azokat az új levéltárnak. A jelenlevők, úgy látszik, nem voltak áldozatkészségre hajlandók. Először az országbíró, gr. ERDŐDY György felelt a nádor szavaira, hogy ugyan anyai elődjei között két nádor is volt, kiknek iratai családi levéltárában vannak, de mielőtt ezeket kiadhatná, a többi érdekeltet is meg kell kérdeznie, mivel a család levéltára nem őt egyedül illeti. Kérte, hogy még egyszer írásban szólítsa fel őt a nádor és ő mindent meg fog tenni kívánsága teljesítésére. Minthogy a többi jelenlevők még ilyen ígéretet sem tettek, a nádor kijelentette, hogy még egyszer írásban fogja mindannyiukat felszólítani. Miután a nádor bejelentette, hogy a pozsonyi regnicolaris házban egy szobát szemelt ki az új levéltár céljaira, az értekezlet feloszlott.²

¹ U. o.

² Hung. 1755. jún. 5.

RIBITS kinevezésével a magyar kamarai levéltárakat is egyesíteni akarták. Első feladatává tették Kassára menni, ott a szepesi kamara összes iratait egyszerű elismervény ellenében átvenni és Pozsonyba hozni, hol azután a már Pozsonyban levő anyaggal együtt kellett volna az egészről kivonatot készítenie és lajstromoznia.

RIBITset az új levéltár *igazgatójává* nevezték ki: director et conservator archivi címmel. Minthogy a magyar udvari kamara összes igazgatói, mint a vám, a sóügyek, a pénztár és kamarai jószágok gazdasági igazgatója, évi 3000 forint fizetést kaptak, neki is ugyanennyi fizetést adtak, «mivel ha nem nagyobb, de legalább is oly fáradsággal jár hivatala és oly fontos a szolgálata, mint a többi igazgatóé». A levéltári szolgálatot tehát, mivel fontos pénzügyi és politikai célok elérését várták tőle, egy sorba helyezték a pénzügyigazgatás legfontosabb ágaival. A bécsi udvari kamara még azt is javasolta, hogy a hivatal fontosságát tekintve rendeljenek alá egy titkárt (secretarius archivi) 1000 frt, két regisztrátort 500—500 és egy kancellistát 400 frt fizetéssel, kiket RIBITS terjesszen fel kinevezésre. A királynő a felterjesztést magáévé tette.¹ Hogy mily fontosságot tulajdonított RIBITS hivatalának és mekkora bizalmatlanságot táplált a pozsonyi kamarával szemben, az azon 1755 október 21. kéziratból tűnik ki, melyet az udvari kamara imént említett felterjesztésének elfogadása alkalmából gróf KÖNIGSEGGhez, a bécsi udvari kamara elnökéhez sajátkezűleg intézett. A királynő azt a kérdést intézte KÖNIGSEGGhez, nem kellene-e az egész szervezésre vonatkozó intézkedést mindaddig visszatartani és nem közölni a magyar kamarával, míg RIBITS el nem végezte a dolgát Kassán, «mert féltő, hogyha az új levéltár szervezése és a titkos iratok szétválasztására irányuló szándék időnek előtte kitudódnék, különféle iratokat elsikkasztának vagy a pozsonyi levéltárban, ha RIBITS Kassán kezdené meg működését, vagy Kassán, ha RIBITS a pozsonyi levéltárat venné először munkába».²

¹ Hung. 1755, okt. 23.

² Aus der Beysorge, dass wann die mit der neuen Registratureinrichtung mit Separierung deren geheimen Schriften vorhabende Absicht zu vor kund

Továbbá vegye KÖNIGSEGG fontolóra, nem jó volna-e, ha RIBITS a szétválasztásnál a fontosabb titkos iratokat — tehát azokat, melyek Bécsbe voltak szállítandók — megmutatná egy vagy két tanácsosnak, kiket KÖNIGSEGG terjesszen fel a királynőnek, hogy azok szükség esetén ez aktákat ismerve jobban elláthassák tisztüket, mintha az ante-aktákat nem ismernék. Végül szólítsa fel a bécsi kamara elnöke az új igazgatót, hogy az szakítson meg ESZTERHÁZY herceggel, kinek eddig levéltári tanácsadója volt, minden összekötötést, mert ez nem fér össze új állásával.

Az ügy fontosságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy KÖNIGSEGG már másnap sajátkezű jelentést adott át ez ügyben a királynőnek. Ő bizonyosnak tartja, hogy ha RIBITS Pozsonyban vagy Kassán kezdi meg a titkos iratok kiválogatását, a másik helyen eltüntetik a legfontosabb iratokat. Tovább megy és még RIBITSben sem bizik meg teljesen. Szerinte nem szabad mindent egy emberre bízni, azt ajánlja, hogy a kamarai tanácsosok közül az erre egyedül alkalmasat, COTTMANNT bizzák meg nemcsak RIBITS helyettesítésével, hanem engedjék őt a titkos iratokba is betekinteni, melyek a házi vagy az udvari kamarai levéltárba kerülnek. RIBITSnek titkos instrukciót kíván adatni, melyről senki másnak ne legyen tudomása. A királynő elfogadta KÖNIGSEGG előterjesztését azzal a megjegyzéssel, hogy a titkos utasítást egyedül KÖNIGSEGG signálja.

Hasonlítsuk már most össze a nyilvános utasítást, melyet az új levéltári igazgató látszólagos felettes hatósága, a magyar udvari kamara tudomásával kapott, azzal, melyről a magyar kamara nem tudott.

RIBITS Bécsből közvetlenül a következő pontokból álló nyilvános utasítást nyerte:

1. Minthogy eddig az összes iratok a kamarai regisztrator felügyelete alatt állottak, most pedig a levéltárat el akarják választani a regisztraturától, vegye magához az összes iratokat, melyeket a regisztraturában őriznek és a levéltárba

würde, zerschiedene oder bey dem Pressburger Archiv, wofern Ribitsch zu Caschau seine Operation anfänge, oder bey dem Caschauer, wofern mit dem Presburgerischen den Anfang er machte, unterschlagen werden dörfften. — U. o.

helyezendőket — hosszas felsorolás — tartsa magánál, a többit adja vissza regisztraturának: mindazon akták, melyek a kamarai igazgatásra vonatkoznak: harmincad, só, gazdasági iratok, a szabad kir. városokra vonatkozók, a kamara alá tartozó hivatalok jelentései és a hozzájuk intézett utasítások.

2. A szeptesi kamara iratai is Kassáról Pozsonyba hozandók és átadandók az új igazgatónak.

3. Járjon utána, hogy nem maradtak-e oly iratok a kamarai számvevőségben, melyek a levéltárba tartoznának. Ha igen, a levéltárban kell elhelyezni őket.

4. Mindazon iratokról, melyek a levéltárhoz tartoznának és a regisztratúrában vagy a számvevőségben voltak, de reversalisok ellenében kiadták őket és nem kerültek vissza, készíttessen magának jegyzéket, hogy kinek, mikor és kinek a megbízásából adták ki őket és iparkodjék minden módon visszaszerezni az iratokat. Az elvesztettek jegyzékét terjessze fel a magyar udv. kamarának, az meg a királynőnek.

5. Minthogy a királyi jogügyek igazgatóságának levéltárában sok akta van, azokat, melyek már befejezett perekhez voltak szükségesek, vegye vissza, a többit pedig időről-időre, amint nincs már rájuk szükség.

6. Miután az aktákat összegyűjtötte, kezdje meg a levéltár berendezését, csoportosítsa azokat tárgyak szerint és az egy tárgyra vonatkozókat helyezze el külön-külön a levéltárban.

7. Jelöljön meg minden egyes iratot betűvel és számmal, csináljon belőlük kivonatot az évszámok szerint. A kivonatok tartalmazzák a családok, személyek, birtokok, várak, városok, falvak és jószágok neveit, a genealogiai vonatkozásokat, a kiadás esztendejét és az irat jegyzetét. A kivonatokat könyvekbe vezesse be a tárgyak különfélesége szerint.

8. Az elenchesokból csináljon repertoriumot, melyben a családok és birtokok nevei alfabetikus sorrendben legyenek felsorolva, utalván az elenches megfelelő lapjára, hogy annak nyomán megint az okmányt lehessen megtalálni.

9. Az így készített elenchust hasonlítsa össze a régi elenchesokkal és ha az összevetésből kiténik, hogy hiányzanak okmányok, kérje azokat számon a regisztraturától és ha vissza lehet szerezni, készítsen azokból is kivonatot.

10. Ugyanígy járjon el a jövőben a levéltárba kerülő okmányokkal.

11. Hogy a levéltárból semmi el ne vesszen, ne adjon ki iratokat csak a kamara elnökének, tanácsának és királyi jogügyek igazgatójának reversalisok ellenében. Biztosság kedvéért vezesse be az elismervényeket egy könyvbe és tartsa nyilván mikor vettek ki és adtak vissza egy-egy aktát és ügyeljen arra, hogy az aktákat, mihelyt nem szükségesek, visszaadják.

12. Minden igyekezetét arra fordítsa, hogy a korona eltitkolt jogait (a koronára visszazálló birtokok) az aktákból kiderítse. Ha hiányoznának az okfejtéshez iratok, bizza azok beszerzését a hiteles helyeknél a királyi jogügyek igazgatójára.

13. Hogy az imént említett célt elérje, kivonatokot kell készítenie az összes donatiókból és a királyi könyvekből és összegyűjtenie, mit kaptak az

egy családot. Ezt elvégezvén, járjon utána, hogy él-e még az illető család vagy nem, vagy nem esett-e hűtlenségbe és ha a család magva szakadt, mely család és minő jogon birtokolja jószágait.

14. Ha valaki a kamara érdekében denuntiál, az okmányok beszerzése nemcsak a denuntians feladata, hanem a kamaráé is. Nézzon utána minden esetben, hogy vannak-e a levéltárban a denuntialó állításait támogató okmányok.

15. Feladata megkönnyítésére adnak mellé egy titkárt, két registranst és egy kancellistát. Ő a főnökük, szabja meg munkakörüket és ügyel rá, hogy a hivatali titkokat el ne árulják. Betegsége esetén Cottmann Antal kamarai tanácsos és pénztárigazgató helyettesítse, ki máskor is, ha hozzáfordul, támogassa.

16. Minthogy a királynő a nádor és a kamara felterjesztésére elhatározta, hogy 1723: XLV. t.-c. és az 1729: XIII. t.-c. értelmében a kamara azon iratait, melyek a kincstár jogait nem érintik, át adja az új Országos Levéltárnak, készítsen ezekről lajstromot és terjessze fel az udvarnak.

17. A kincstárt minden kártól megóvni, javát pedig elmozdítani iparkodják.¹

Az utasításból sehol sem tűnik ki, hogy a levéltár a magyar kamarának van alá rendelve. Nincs benne szó a levéltárigazgató felettes hatóságáról. A magyar udvari kamara nem is hagyta szó nélkül, hogy melléje, bizonyos tekintetben feléje régebbi osztályából új hivatalt szervezzenek, melyre semmi befolyást nem gyakorolhat. GRASSALKOVICH, a m. udv. kamara elnöke azonnal tiltakozott az instrukció ellen. Szerinte a 4., 5. és 9. pontok a kamarai regisztraturát, a számvevőséget, sőt a királyi jogügyek igazgatóságát is mintegy alávetik a levéltárnak, amennyiben Ribits maga visszakövetelheti azoktól az iratokat és még olyanokat is kérhet, melyek sohasem voltak a levéltárban. A rend és a szubordináció megkövetelik, hogy a kamarai tanács tekintélyét fenntartsák és az kérje számon az iratokat az alárendelt hivataloktól. A levéltárigazgató közvetlenül nem érintkezhetik a kamarának alárendelt ügyosztályokkal.

Nem kevésbé sértve érezte magát a kamarai tanács amiatt, hogy RIBITS az utasítás szerint a tanácsból csak COTTMANNAL érintkezik és hogy az utasítást közvetlenül, nem pedig a magyar udvari kamara útján kapta, mint eddig az összes kamarai hivatalok, hanem a magyar kamarával csak tudomásulvétel végett közölték azt. Így mintegy különálló, a kamarától független dicaste-

¹ U. o.

riumot szerveztek a levéltárban. Végül feleslegesnek tartja GRAS-SALKOVICH a nagy hivatali személyzetet. Ha a levéltárigazgatónak segítségre van szüksége, inkább magyar jogászt, fiskálist adjanak mellé. Ez esetben elég egy regisztrans és egy kancellista. De miért nem függnék ezek magától a kamarai tanácstól?¹

A királynő látszólag meghallgatta a magyar udvari kamara kifogásait és pótutasítást küldött, melyben számolt a kamara igényeivel. E szerint a kikölcsonzött, de vissza nem szolgáltatott aktákat illetőleg forduljon a levéltárigazgató a kamarai tanácshoz, hogy ez kötelezze a regisztraturát s a számvevőséget ez akták jegyzékének összeállítására. Ép így járjon közbe a kamarai tanács a levéltár és a jogügyek igazgatósága között. Az elveszett aktákat is ez úton kérje számon. Csökkentik alárendeltjei számát, COTTMANN szerepét meghagyják. «Egyébként alkalmazkodják a levéltárigazgató a magyar udvari kamara elnöke és tanácsa rendelkezéseéhez.»

RIBITS le is tette a hivatali esküt, hogy dolgát instrukciójához és a kamarai elnök és tanács rendelkezéseibe hiven fogja végezni, a levéltárat rendezi, semmit el nem tulajdonít, kutatásai eredményeit csak a kamarai elnökkel és a tanáccsal közli és a hivatalos titkot szigorúan megtartja.²

Az új levéltárat tehát látszólag a kamarával alárendeltségi viszonyban szervezték tisztán azon célból, hogy a kamarának minél nagyobb anyagi haszna legyen a levéltárból. Nézzük már most a titkos utasítást, melyet csak az igazgatóval és helyettesével, COTTMANNAL közölt a bécsi udvari kamara elnöke:

1. Minthogy a magyar udv. kamara instrukció-tervezetéből kitűnt, hogy annak regisztraturájában számos régi és újabb irat van, melyek nem annyira a kincstár jogait, mint inkább az állam politikai ügyeit illetik, ezeket alaposan meg kell vizsgálni, hogy vajjon tényleg az országra és nem inkább az *uralkodóház jogaira és öröklésére vonatkoznak-e* (de quibus cognoscendum veniret an omnino statum regni publicum vel potius jura et successionem augustae domus nostrae Austriacae respiciant). Azután fontolóra kell venni, vajjon az ily természetű iratok ott hagyandók-e a m. udv. kamara levéltárában, vagy a házi levéltárnak adandók át. RIBITS gyűjtse össze ezen iratokat, zárja el és ne

¹ U. o.

² U. o.

tegyen róluk csak COTTMANNnak említést. Készítsen belőlük kivonatot, megjelölve, hogy az okmányok eredetiek-e avagy másolatok és a lajstromot adja át Königssegnek, a bécsi udv. kamara elnökének és tőle várja a királynő további utasítását.

2. Lehetnek oly sok irat között veszélyes okmányok is. Ügyeljen, hogy azokról ne vegyenek idegenek tudomást, hanem titokban maradjanak. Ezekről is készítsen lajstromot és terjessze azt fel KÖNIGSEGGnek további utasítás végett. Úgy ezen, mint az előbbi iratokat kiadhatja elismervény fejében helyettesének, COTTMANNnak néhány napra tanulmányozás végett.

3. A nyilvános utasítás 4. pontja szerint azon iratokról is jegyzéket kell készítenie, melyek a regisztraturában vagy a számvevőségben voltak, de nem szerezhetők vissza. Ezt a jegyzéket is, mielőtt utasítása szerint a m. udv. kamarának átadná, terjessze fel KÖNIGSEGGnek, hogy a királynő, még mielőtt a magyar kamara felterjesztést tenne, megtudja, hogy mi hiányzik.

4. Hasonlóképp járjon el azon jegyzékkel, melyet a nádornak kiadandó iratokról készít. Előbb magánuton (prius private) közvetlenül a bécsi kamara elnöke útján terjessze fel azt a királynőnek és csak a királynő elhatározása után közölje a m. kamarával.

6. Bár RIBITSET esküje kötelezi engedelmességre a m. kamara rendelkezéseivel szemben, mindazonáltal ha annak valamely intézkedésével szemben aggodalmi támadnának, esetről-esetre habozás nélkül forduljon KÖNIGSEGG útján magához a királynőhöz és informálja őt, megokolván véleményét.¹

A titkos utasításból egészen más képet nyerünk a levéltár-igazgató hivatásáról. A politikai cél és a bizalmatlanság a magyar udvari kamara iránt szembeötlő. RIBITS KÖNIGSEGG közvetítésével magának a királynőnek van alárendelve, ki, úgy látszik, túlzott reményeket fűzött kinevezéséhez. A királynő Bécsben akarta egyseíteni mindazt, ami családjára és főleg az örökösödségre vonatkozott és a magyar kamarának nem volt szabad tudomást szerezni arról, hogy a fontos iratokat a kamarai levéltárból el akarták szállítani. A királynő bizonyára a rendektől tartott, kiknek érdeklődését az országot illető iratok iránt ébren tartotta az Országos Levéltár már említett szervezése.

Láttuk, hogy a magyar udvari kamara nem volt megelégedve a nyilvános utasítással sem. Hát még ha a titkosról tudomást szerzett volna! GRASSALKOVICH felszólalására ugyan, mint láttuk, a magyar kamara alá rendelte a királynő az új levéltár-igazgatót — de csak látszólag. A póttusítással egyidejűleg RIBITS

¹ U. o.

titkos pótutasítást is kapott, mely még egyszer lelkére köti, hogy oly ügyekben, melyekben kétségei támadnak — a pótutasítást nem véve figyelembe — a bécsi udvari kamara elnöke útján magához a királynőhöz forduljon.¹

Hogy mennyiben felelt meg RIBITS titkos megbízatásának és hogy szállított-e és minő iratokat az új bécsi levéltárba, természetesen nem tudjuk. A levéltár rendezését azonban, mint azon leiratokból kitűnik, melyeket az udvar ismételten a magyar kamarához intézett,² semmivel vagy csak nagyon kevéssel vitte előre, noha tiz évig állott a levéltár élén. († 1764.) De nem is igen törődhetett a levéltárral, mert a kamarai igazgatás egy másik, igen fontos ágának vezetését is rábízták; 1757-ben harmincadigazgatóvá nevezték ki, anélkül, hogy fizetését emelték volna.³

Utódja SZENDREY Benedek lett, ki alatt a levéltárat tovább fejlesztették, amennyiben a két regisztrátor és egy kancellista mellé még egy jogot tanult vicearchiváriust is adtak 1200 frt évi fizetéssel SCULTÉTY Mihály személyében,⁴ ki azonban ezen állásra alkalmatlannak bizonyulván, csakhamar lemondott. A királynő sohasem tévesztette szem elől a magyar kamara levéltárát. 1766-ban újabb kezelési szabályzatot adott ki számára (Manipulationseinrichtung), mely a repertóriumok szerkesztéséről szól. Egy-egy levéltári fasciculusban legfeljebb 24 drb akta legyen. A fasciculusok folyószámmal látandók el. A kivett akták helyére az igazgató vagy az allevéltárnok mindig tegyen be egy bevényt. Különös súlyt fektessenek a regisztrálásnál a zálogos levelekre (litterae pignoratitiae), melyeket le kell másolni és a jogügyek igazgatójának betérjeszteni. Végül meghagyta a királynő, hogy a rendezéssel siessenek és a munka előrehaladásáról az igazgató negyedévenként tegyen jelentést.⁵

A levéltárrendezés megvizsgálására 1767-ben a királynő kiküldte

¹ U. o.

² Hung. 1760. ápr. 25.

³ Hung. 1757. szept. 21.

⁴ Cam. Hung. F. 12. 1766. május. — 64.

⁵ Cam. Hung. F. 12. 1766. nov. 26.

FESTETICH udv. kamarai tanácsost, ki úgy találta, hogy SZENDREY, mint aki nem jogász, nem való a levéltár élére. Jelentése alapján a királynő legfelsőbb kéziratot intézett az udvari kamara elnökéhez, mely ismételten bizonyítja, mennyire szíven hordta MÁRIA TERÉZIA a levéltári ügyet. Eszerint a királynő kedvelt emberét, KOLLÁR Ádámot, az udvari könyvtár első őrét óhajtotta a magyar kamarai levéltár élére állítani, SZENDREYt pedig felmenteni. «Egyéb-
ként — írja a királynő — a kamarának szorgosan gondolni kell a magyar kamarai levéltár kiegészítésére és rendbehozására és ennek sürgős megvalósításában semmi költséget ne kiméljen, hanem megfelelő személyzetet alkalmazzon jó fizetéssel».¹ Különös súlyt helyez a királynő ezen leiratában is a zálogos levelekre. Ezeket havonként terjessze be a levéltár, hogy a kamara azonnal kiváltsa elzálogosított birtokait.

KOLLÁR, ki az udvartól sokszor kapott megbízást történeti memorandumok kidolgozására, már ismerhette valamennyire a magyar kamarai levéltárat. Ő volt annak első tudományos kutatója. Ez alkalommal is a királynő pártfogása könnyítette meg neki a levéltár használatát. A magyar kamara ugyanis csak a legnagyobb elővigyázattal akarta KOLLÁRT, ki előbbi tudományos munkásságára hivatkozott, a levéltárba bebocsátani. 1. Titoktartásra kell esküt tennie. 2. Csak az igazgató vagy helyettese jelenlétében szabad használnia a levéltárat. 3. Azon iratokat, melyeket fel akar használni, mutassa be az igazgatónak, ki a jogügyek igazgatójának meghallgatása után a kamarai tanács döntését kérje ki. 4. Csak azon iratokat másolhatja le, melyekre a tanács engedélyt adott. A 3. és 4. pont ugyancsak megnehezítette volna kutatásait. A királynő a kamara előterjesztésére sajátkezűleg e szavakat írta: «Oly meghitt emberrel szemben, mint ez, nincs szükség ilyen óvintézkedésre, miért is a 3. és 4. ponttal nem kell őt oly szigorúan megkötni».²

¹ U. o. 1767. febr. 2.

² U. o. subd. 1. 1763. márc. (ein vertrauter man wie dieser braucht es keine solche Praecautionen, mit hin über die Article 3 und 4 nicht ihne so genau zu binden).

1767-ben azonban még kevesebb rokonszenvvel tekintett a magyar kamara KOLLÁRra, ki az 1764-iki diétán a nemesi adózás érdekében a királyi jogokért síkra szállt és magát a rendek előtt nem kevésbé gyűlöltté tette¹. GRASSALKOVICH, a magyar udvari kamara elnöke nem is késett felvilágosítani MÁRIA TERÉZIÁT, hogy óhajtásának megvalósítása, KOLLÁR kinevezése legyőzhetetlen akadályokba ütközik, mivel «a fatális diéta» óta KOLLÁR roppant népszerűtlenné vált a rendeknél. Másfelől meg SZENDREYt vette védelmébe a vádakkal szemben. Igaz ugyan, hogy a joghoz nem sokat ért, de szorgalma és hallgatagsága mintegy a levéltárigazgatóságra teremtették. Az egész kamarai tanács tanúságot tehet arról, hogy három év alatt többet tett a levéltár rendezése érdekében, mint RIBITS egész működése alatt.

A királynő nagyon megörülhetett annak, hogy kedvenc eszméje, a levéltár rendezése jó kezekbe került, mert nemcsak visszavonta előbbi óhajtását, hanem SZENDREYt előléptette, fizetését 2000 frtról 3000-re emelte. «SZENDREY annyira alkalmas személy — írja a királynő elhatározásában — hogy nemcsak mint levéltárnok maradjon meg, hanem az igazgatói fizetést is megérdemli, ő maga terjesszen fel egy helyettest, mert ő tudja legjobban megítélni, mi szükséges. KOLLÁRra még itt nagy szükségem van».²

SZENDREY javaslatára, hogy a levéltár rendezése megvalósítható legyen, erősen megszorították a személyzetet. Az eddigi egy regisztrátor és egy kancellista mellé három regisztrátort, három kancellistát és két gyakornokot neveztek ki, úgy hogy az igazgató tíz tisztviselővel rendelkezett. Allevéltárnok kinevezését SZENDREY nem tartotta szükségesnek³.

A meggyarapodott hivatalnoki karral a levéltár rendezése, amint a negyedévenként küldött jelentésekből látjuk, szépen haladt előre. Újabb státuszrendezés, a hivatalnoki kar meggyarapí-

¹ Munkái «De iure patronatus.» — Magyarország apostoli királyai törvényhozási jogának egyházi ügyekben kezdeteiről és folytonos gyakorlásáról.

² Hung. Cam. F. 12. 1767. Apr. — 18.

³ U. o. 1767. szept. 23.

tása akkor vált ismét szükségessé, mikor MÁRIA TERÉZIA alatt a jezsuitarend, majd fia alatt a többi rendek feloszlattak és levéltári anyaguk legnagyobb része a magyar kamarai levéltárba került. Egy 1784. jelentés szerint 348,587 darab irat és 690 kötet várt regisztrálásra. A munka végzésére a következő hivatalnoki kar volt rendelve:

		Fizetés	Összesen
Igazgató és levéltárnok		3000 frt	3000 frt
Allevéltárnok		1200 «	1200 «
6 registrans	} 2 à	1000 «	2000 «
		800 «	1600 «
		700 «	1400 «
8 indicans	} 4 à	600 «	2400 «
		500 «	2000 «
2 cancellista	à	400 «	800 «
3 accessista	} 2 à	350 «	700 «
		1 à	300 «

A levéltári hivatalnokok összes fizetése 15.400 frt,¹ ami ha a pénz akkori értékét tekintjük, igen nagy áldozatkészségről és a levéltári ügy fontosságának felismeréséről tesz bizonyosságot. Ily nagy hivatalnoki karral SZENDREY, de még inkább utódja, TERSTYÁNSZKY igazgatása alatt a levéltár nemcsak Magyarország, hanem az egész monarchia legjobb karban tartott levéltárává lett, melyről, mikor 1799-ben az érdemekben dús TERSTYÁNSZKY nyugalomba vonulása után az igazgatói állás betöltéséről volt szó, azt írja a magyar udvari kamara feleiterjesztésében: «A magyar királyi kamarai levéltárat oly becsben kell tartani, mint egy *drága ékszert*, azért e kormányzéknek arra kell ügyelni, hogy a levéltári igazgatói állásba gyakorlott, a levéltári szolgálatban és a magyar jogban jártas, arra való egyén kerüljön és ilyen ember gondjaira bízuk ezt a *drága kincset*.»²

ECKHART FERENC.

¹ Közös p. u. ltár. Hung. 1784. Nr. 933 és 3616.

² U. o. Hung. Cam. F. 12. 1799. Dec. — 114.